

TANÚKIHALLGATÁSOK NÓGRÁDVÁR MEGHÓDOLÁSA FELŐL 1663-BAN.

Az 1663-ban kezdődött háborúskodásban a töröktől szenvedett első érzékeny veszteség Érsekújvár eleste volt. A kapitány, egyszersmind a bányavárosoknak is kapitánya Forgács Ádám, mintegy negyven napi ellenállás után szeptember 15-én feladta Köprili nagyvezérnek az őrizetere bízott erősséget. Érsekújvárt rövid időközben nyolcz felvidéki vár, köztük *Nógrád* követte a hódolásban. A meghódolások oly bámulatosan gyors egymásutánban történtek, hogy az árulás gyanújára méltán anyagúl szolgáltak. *Forgács* a kapitulációért egy évig raboskodott és hasonló sors környékezte *Nógrád*vár kapitányát, nadányi *Nadányi Miklóst* is. A kapitányt súlyos vádak terhelték: hogy nem járt jó példával elől, gyáva, hanyag, részeges volt, alantasaival kegyetlenül bánt, katonáinak nem adta ki pontosan az ételt és italt, a munkásokat nem fizette, titokban a pogánynyal czimborált a vár feladása iránt stb. E vádak alól magát tisztázandó, mielőtt a kir. fiscus a törvényes eljárást megindította volna, vizsgálatot kért maga ellen, 1663 végén. Egyidejűleg azonban *Majláth Miklós* korona-ügyész kérésére a nádor is elrendelte a tanúkihallgatást, s az ennek következtében fölvett jegyzőkönyvek, mint alább látni fogjuk, igen fontos s érdekes részleteket nyújtanak *Nógrád*vár ostromához.

I.

Wesselényi Miklós nádor *Majláth Miklós* kir. jogügyi igazgató részére 1663 deczember 24-én Zólyom városában *Zsoldos*

Miklós kir. táblai hites jegyző által tanúkihallgatást eszközöltetett, a következő kérdő pontok felett:

Tudja-e a tanú midőn Nógrád várát a török megvette volna, a várnak mennyi kőfalát rontotta el és mi károkat tett belső és külső erősségében; a földbástyának felvetése után porral, tarthaták volna-e még tovább a várat a pogány ellen, avagy nem? Secundo: tudja-e a tanú Nógrád várának mi módon és mint esett feladása, a benn levő tisztviselők, avagy a vitézljő rend akaratajából adták-e meg és kicsoda legkiváltképen való oka azon vár feladásának?

Primus testis Laurentius Bátorfalvi, nobilis, arcis Nógrád castellanus, annorum circiter 54. juratus et examinatus fassus est tali modo: Elsőben az új bástyát kezdték lőni a rácz hegyről, onnan nem sok kárt tett a külső kőfalban, hanem a belső várnak az asszony háza a mint volt összerontotta, addig, a míg a külső kőfalnak magassága tartott, úgy annyira, hogy a kutat is elvették volna, ha három sánczcast eleiben nem tettünk volna földdel megtöltvén; másfelül vivén az ágyúkat, hogy im onnet nem árthattak többet a sánczhegyről kezdték lőni, de hogy onnat sem árthattanak a külső kőfalnak, hanem csak a belsőnek a szőlőhegyre vitték az után, onnet sem árthattak a külső kőfalnak igen, hanem belől a házak között járt a golyóbis a házba, negyedszer Morvai Miklós kertiben huzták alá az ágyúkat, egy vagy kettőt megint Torda Péter kertében, azon két sánczból törték le a kerek bástyát és róka bástya között való fejez kőfalt, mind földig letörték a belső várnak a kőfalát is azzal együtt a kőszikláig letörték, a hol az öreg ágyú volt a czingerben, a felső czejkházat is összetörték a templommal együtt. A róka bástyának törött kőfal felől való casamatáját szöglettel együtt fundamentomáig mind felvetették porral, közte maradt volt egy kis kőfal a törés és felvetés között azt szünetlen lőtte úgy annyira, hogy azt is lerontotta, három ágyút is bele lőtt egyszermind azon felmaradt kis kőfalba, azt is földig lerontotta. A mint én láttam lehetett tíz öl a mennyire kőfal mellett volt az ásás kerek bástyától fogvást fel a törés felé, kit azután fel akartak vetetni, de úgy lette, hogy azért ásták én a törököktől hallottam, hogy azért ásták volna, másoktul hallottam, hogy 18 szekér puskaport vittek volna alája azon bástyának és kőfalnak felvetésére,

úgy volt e, vagy nem, nem tudom, a vitézlő nép azon ijedett meg, azt kiáltotta mindenik, hogy megöl bennünket a kő, ha felvetik. Quoad 2. ki által és mi módon lett a várnak feladása, elsöben arra nem nevezhetek senkit is, azt tudom, hogy én felmentem főkapitány úrhoz ő kegyelméhez ilyen dologért estve levén az idő, hogy a törés ellen építsünk fából egy sorompót, míg ott beszélgettem az urral, érkeztenek utánam be, ugyanott való vicarius Istvánfi Bálint uram, de hogy nevezhetnék valami derekas tisztviselőt, a ki vele lett volna nem jut eszembe, hanem közlegények: Veréb István, Szalay György, Pati Pál, Palánki Korpácsi Gecezi, a mint reá emlékezem vele voltanak, úgy emlékezek vicarius uram a várnak feladása felől a főkapitánynak, főkapitány uram azt mondotta, ki akarhatja ez? Vicarius uram Istvánfi Bálint azt felelé az egész seregé, arra nézve mindjára tan küldötte Főkapitány uram emberet, mindjárt hívatta elő az egész tisztviselőket, ha ők akaradjok e? oda gyűlve egy szóval azt mondották, hogy ő akaradjok, mert semmi úttal tovább nem tarthatják, feleségek, gyermekek rabbá leszen, ökök levágják, mi hasznok ő nekik abban, mert a vár is elvész, arra a főkapitány azt mondotta, szidalmazta őket, hitetlen áruló lélek beste lélek ennek s ennek a fiai úgy esküdtetek e meg ő felségének a várhoz az országnak? arra azt felelték némelyek, a császár is megesküdt nekünk, hogy esztendőnkint megfizet, de egy néhány esztendő alatt nem fizetett, elfogytunk fizetlenség végett; kérdvén engem is a főkapitány: te porkoláb mit mondasz hozzá? én azt mondtam semmi úttal én nem cselekszem, mivel sem tanácsokat, sem szándékjokat nem tudtam, arra az egész seregnek nagy része felkiáltott, ki azt mondta lövöldözzük meg, ki azt mondta vegyük fejét, ki azt mondta kötözve vessük ki a bástyán a törököknek, ha egyet nem akar velünk érteni; főkapitány látván az ő pártos voltokat arra kényszerítette őket erős szitok alatt: no menjünk a bástyára a mint hitetek tartja, őrizzük a törést; szép szóval is kérte, fiaim, jó vitézek menjünk a bástyára várjunk el egy ostromot, egy hó pénzt adok, ha Isten megtart, a német tisztviselőknek is a szerint mondotta: várjuk el az egy ostromot, száz forintot adok a vitézlő népnek, ha Isten megtart; de csak egy sem találtatott, a kinek kedve lett volna hozzá, csak mind hallgattanak; a főkapitány fegyverét

magához szedte, azt mondotta: *gyertek hitetlen beste lélek kurva fiak a bástyára, arra azt mondották: ők bizony nem mennek, hanem kiki szállására* mégyen, némelyek azt is mondták, hogy kihányják a fegyvert a bástyán a főkapitány azt mondotta: jobb lesz e ha ágyatokban veszik fejetekeket, hogy sem mint vitéz módon a bástyán elveszszetek? arra mondván: ők azzal nem gondolnak; ezt látván főkapitány az ő rettenetes pártoskodásokat úgy mondotta, adjanak levelet mind a magyar, mind a német, hogy nem főkapitány, hanem magyar és német sereg adja fel a töröknek a várat; arra készek voltak, meg is adták a leveleket, melyeket magyar és német megadott a főkapitánynak, szememmel láttam mind a magyarét s mind a németét, magam pecsétje és kezem írása is rajta volt a magyar levelen, látván veszedelmemet: reá teheted porkoláb a pecsétet, megmentelek én mindenek előtt.

Secundus testis Elizabetha Nagy, generosi domini Laurentii Báthorfalvi consors, annorum circiter 45. Jurata et examinata fassa est: Quo ad 1. úgy annyira le volt rontva a róka bástya, hogy az ebek ki s be jártak rajta, a kerék bástyát is megásták volt már, hogy felvessék, kire elegendő puskaport is hoztak, de fel nem vetették, hogy im csak hamarjában megadták az után. Quo ad 2. tudom azt, hogy Kamany György gyalog hadnagy házamra jövén, mondotta, ha porkolábot meg nem monddol hol légyen, téged kötözzek meg úgy vetlek le a bástyán, mert nem adod elő a pecsétet; Veréb István, Fekete István, Szalai György, Pati Pál azt mondták: kötözzük meg kapitányt is, vessük ki a bástyán, ha a várat meg nem akarja adni; magyar és német tisztviselők is nem akartak már intézkedni, tarthatták volna még tovább is, ha belül segítség lett volna, de avval a benn levő néppel igen kevés ideig, annyira elrontották már a bástyát, köfált, hogy gyalog is felmehetett a török, ha mit éjszaka beroncsoltak nappal mind ellőtték.

Tertius testis Anna Petyni, nobilis Georgii Kassay relicta vidua, annorum circiter 24, jurata et examinata fassa est tali modo, quo ad 1. ut precedens; quo ad 2. hallottam, hogy a magyar és német sereg közönségesen azt beszéllette: adjuk meg a várat, tovább nem tarthatjuk, majd az egész várat is nyakunkba rontják;

hol már törés volt nem is ment oda igen a vitézlő rend, hogy oltalmazza, mondván, mért ölessék meg magokat ottan; hanem csak az ép kőfalán állván onnat oltalmazták, nem is akarták már utoljára oltalmazni úgy megijedtek bástyáknak puskaporral való felvetésétől.

Quartus testis Blasius Patucz ex comitatu Comaromiensi, libertinus annorum circiter 59, juratus et examinatus fassus est Quo ad 1. tudom azt Róka bástya mellett levő vékony bástyát földig lerontotta a török, a templomot is. Quo ad 2. nihil scit, mivel kijövele után ötöd nappal adták fel a várat a pogánynak.

Quintus testis Paulus Farkas, nobilis, olim vicecapitaneus Neogradiensis, annorum circiter 69. juratus et examinatus fassus est. Quo ad 1. a szerint vallja a vár kőfalának rontását, mint az első tanu, hozzá tevén azt: lóval is felmehetett volna már a törésen a pogány, belső várnak is egy darabját czejkház felől lerontották lövéssel. Quo ad 2. vallja azt, lehetetlen dolog a várat, hogy tovább tarthattuk volna, annyival inkább lehetetlen, ha másik bástyának porral való felvetése következett volna, a hova 18 szekér puskaport csinált volt be, kitől igen el is rémült a nép; főkapitány, Bátorfalvi Lőrincz, Illyei István s magamon kívül a több tisztviselők közönségesen magyar és német vitézlő rend egyező akaratból mind elpártolván azt mondták: adjuk fel a várat és a pártolás után bástyára sem akartak menni, sem fegyvert fogni kapitány uram parancsolatjára.

Sextus testis Joannes Barsi, nobilis, ex comitatu Barsiensi, ex oppido Sancti Benedicti, annorum circiter 35, juratus et examinatus Quo ad 1. tudom azt, láttam is, hogy sehol nincs benne oly épség, a hol meg ne rontották volna ágyúlövésekkel, róka bástyát, mellette levő kőfalt földig rontotta le. Quo ad 2. a vár annyira jutott volt már, tovább nem tarthatták volna két, legfeljebb három óránál, mert már a kerek bástya alatt a puskapor is készen volt, melyet virradatkor akart meggyújtani. Quo ad 2. tudom azt, hallottam, hogy mondtotta a község, mit veszтjük itt magunkat, annyi árvát is csinálunk, adjuk fel a kutyahitűnek a várat, kurva az anyja, a ki bástyára megyen, menjünk el, feküdjünk le, azután éjszaka közönségesen adták fel a várat, mivel főkapitány uram

semmit sem tehetett nekik, hogy tovább oltalmazták volna; midőn kijöttek ő felsége vitezi Nógrád várából főkapitány urammal együtt Genőnél váltak el egymástól, főkapitány ötöd magával magyarral jött el, a többi török pártra, holdultságra ment vissza törökkel együtt.

II.

Wesselényi Miklós nádor *Nadányi Miklós* volt nógrádi főkapitány kérésére 1663 december 24-én Zólyom-, 1664 január 28-án Trencsén városában, kiküldöttje *Zsoldos Miklós* juratus által tanúkihallgatást eszközölvén, az említett két helyen összesen 12 ember hallgattatott ki, a következő kérdő pontok felett:

1. Tudja e a tanu, hogy ha vett e valami hajlandóságot az obsidióban eszében arra a nógrádi főkapitányban Nadány Miklósban, hogy Nógrádot a törököknek megadják vagy ő, vagy a benne valók?

2. Hallott e olyan szót ugyan a főkapitánytól, hogy kész megadni a várat és ha ezen dologról tanácskozott e, szóllott e valakivel, intvén a benne valókat, magyart és németet arra, hogy feladják a várat?

3. Tudja e ellenben azt, hogy némelyeket szép szóval intett, némelyeket szidott, némelyeket meg is vert az olyan szóért, a mely arra rendelt, hogy a várat meg nem tarthatják. És mikor olyan szót hallott, vagy a németek, vagy a magyarok beszélték volna, kiváltképen ha tisztviselőtől eredett a szó, hogy összegyűjtötte mindjárt nem csak azokat, a kiktől hallatott az olyan szó, a ki visszaadandó példa volt és szorgalmasan tudakozta végére akarván menni, kitől adatott, a végre hogy büntetés alá vegye s ha ki nem találta is, ugyan intette-é a tisztviselőket, németet, magyart, hogy az olyan rossz összeveszésre való okadó szók nélkül el legyenek, az értetlen nép között seditiót ne csináljanak, biztatván őket azzal, ne féljenek, mert megtartja Isten őket a helylyel együtt?

4. Tudja e, hogy a főkapitány, ha valamire, a vár épületére, erősítésére és munkásoknak pénz kívántatott, örömet adott a por-

koláb kezébe és a munkásoknak megfizetett e? azt mondván: csak találj munkást, ne kiméld a pénzt?

5. Tudja e, hogy a német tisztviselőknek kész volt a korcsmájáról a hautmantul (Hauptmann) fogva mind a felbaldlikig (Feldwebel) és kapralokig bort rovásra illendőképen adatni és maga saját bivalyit, más féle lábas marháit is eledelekre adta a németeknek, magyaroknak, hogy ne talán megfogyatkozván ételből kedvetlenebbek lennének; tudja e azt is, hogy feles pénzével maradtak adósok a német tisztviselők?

6. Láta e a főkapitánynak szorgalmatosságát és éjjeli-nappali vigyázását a várban és hallották e a néphez való intő s biztató szavait és látták e cselekedetivel való jó példaadását mind az ostromon s mind máskor és a várban megszállás és beszorítás után való maga jó viseletét, józan életét s nem részegeskedését, azt is, hogy midőn a Nógrád alatt levő vezér Kaplam basa izent a vár megadása felől, akkor magától e, vagy a tisztviselők jelenlétében adott választ a vezérnek és ha választételeben vettek e valami hajlandóságot arra eszekben, hogy vagy akkor, vagy az után a várat meg fogná adni?

7. Tudja e, mikor és mint indúlt először az a dolog, hogy a várat, Nógrádot a törököknek megadják és ha abban is első indító, vagy javalló volt e a főkapitány, vagy inkább ellent tartó?

8. Tudja e, hogy mikor a benn levő német és magyar rendből álló nép conspiráltak, hogy a várat feladják, abban kik voltak elsők és kiket küldtek követségben a főkapitányhoz? hogy a várat adja meg, mert ők elégtelenek a várnak tovább való oltalmára? És arra mit mondott, vagy felelt a főkapitány, azt e, hogy megadja, vagy azt, hogy nem adja sőt feje fenn állatáig kész megtartani ura s országa számára, mely követség hallgatásban, választételben szitkozódott s fenyegetőzött e a pártütők ellen?

9. Tudja e, hogy azután seregestül mentek a főkapitány házába; pitvarában megállván csak cathgorice megmondották, hogy egyáltalában ők nem harcolnak, mert elégtelenek a tovább való resistentiájára, egy egész holnapi éjjeli-nappali szorgalmatosság, fáradság és vigyázások és a pogány ellen való harcolások miatt el is kevesedvén, sebesedvén; kire a főkapitány szidalmazván őket monda: árulók, ifjúságottól fogvást keresett becsülete-

met ezen gonosz, pártolt cselekedetekkel ti most rontjátok el sem császártokkal, sem főkapitányokkal nem gondolván semmit is; így esküdtetek e meg a mi kegyelmes Urunk ő Felségének, ez e a ti hívségeitek, hitetek, kiért az Isten is megbüntet, a mi kegyelmes urunk is. Ezen intésre mit feleltek?

10. Hallották e ezt a szót a főkapitánytól: ne álljatok el árulók mellőlem, legyetek hívek, én a róka bástyán való törést, vagy porral való felvettetést magamra veszem, mivel azt inkább kell oltalmazni, az félelmetesebb is. Istenre esküvén magára vállalta, úgy, hogy 18 vagy 28 magával halálíg oltalmazza, a többi töréseket ti seregestől mindnyájan oltalmazátok, arra mit mondtak és találkozott e valamely, a ki a kapitány mellé állott volna és azt mondta volna, én leszek uram melletted, és az ki volt?

11. Hallotta e azt a vitézlő rendtől, hogy nem harczol és a fegyverét kihányja a bástyán; mikor szólították őket, hogy ne kiáltsanak, mert meghallják a törökök szavokat a sánczban oda kinn, arra azt felelték, hogy hadd hallják, azt akarjuk, hogy meghallják; az a szó nappal e vagy éjjel volt?

12. Hallotta e, mikor a kapitány szidalmazván a pártos vitézlő rendet, mondotta: árulók, a bástyára! mert bizony rosszúl jártok; a főkapitány kardját a nyakába vetvén mondotta e ezt: no hitetlen áruló beste lélek kurva fiak bástyára, mert meg kell annak lenni. Arra ha azt felelték, hogy menjünk házunkhoz, feküdjünk le, melyre a főkapitány ezt mondván: árulók, jobb e, ha házotokban vág le a török, vagy a bástyán és arra azt mondták, hogy inkább akarjuk a házunkban vágjon le, és okát mit adták annak, hogy a várat miért kell megadniok, többi között, hogy ők meg nem tartatják a felső okokra nézve és meg nem tarthatván feleségökkel, gyermekökkel szemek láttára a fertelmes pogány nép, a török nemzet fertelmeskedjék, azt nem akarják nézni, szenvedni, gyermekeiket, hogy pogányokká tegyék nem cselekeszik.

13. Tudja-e a tanú, hogy a mi nemű levelet a főkapitánynak adott volt a nógrádi magyar és német sereg, a mely levélben az volt írva, hogy mi, magyar és német vitézlő rend, mindnyájan adjuk tudtokra, a kiknek illik és recognoscaljuk e levelünknek rendiben, hogy nem a főkapitány adja meg Nógrád várát a törököknek, mert ő nagysága tovább is kész volna tartani, hanem mi

mindnyájan adjuk meg stb., mely dolognak nagyobb bizonyosságára adjuk e kezünk írásával, pecsétünkkel megerősített levelünket. Azokat a leveleket a magyarok közül kik subscribálták és pecsételték, a németek közül is hasonlóképen kicsodák és ki házánál írták, pecsételték, kik vitték és adták a főkapitány kezébe a németek és magyarok közül?

14. Hallotta-e, tudja-e, hogy a főkapitány a német tisztviselőknek hajtmannak (Hauptmann) és lajtinantnak mondotta, mondjátok meg az alatta való németeknek, hogy a reánk jövő ostromot várják el, viseljék jól magokat, bizony a német seregnek az ostromot Isten véghez adván érünk szerencsésen, mindjárt száz forintot adok és a magyaroknak egy hó pénzt, azt is a főkapitány oblatióját micsoda jó kedvvel és becsülettel vették?

15. Hallották-e a leveleknek a főkapitány kezébe való adások után is, hogy protestált volna a főkapitány, azt mondván: «Én protestálok az élő Isten, az ő választott angyali előtt, e világ, ti előttetek is, hogy én az én kegyelmes uram ő felsége várát sem meg nem adtam, sem meg nem adom a török nemzetnek, sőt kész volnék életem fogytáig oltalmaznom, de ha elállottatok mellőlem, magam elégtelen vagyok ezen helynek oltalmára?»

16. Mikor kiment volna a nép Nógrád várából, hallottatok-e olyan szót tőle, hogy ha a főkapitány tovább keménykedett volna, elvégezték volt seregestől, hogy megfogják s kötik és a bástyán kivetik a porkolábbal együtt; ezt a szót kitől hallották, tisztviselőtől-e, közembertől-e, és hol hallották?

1 Testis Paulus Farkas de Hugye S. C. Regiæ Majestatis præsidii Neogradiensis vicecapitaneus, nobilis, annorum 69, juratus etc. Ad 1. nem értettem, nem is tudom arra a főkapitány akaratját, sőt inkább animalta a vitézeket oltalmazására a várnak. Quo ad 2. et 3. nem hallottam, hogy arra való szava lett volna, hogy megadják a várát, hanem tudom, hogy a sereget összehívatta éjszakának idején vévén a veszedelmet eszében és a gonosz szándékjokat a seregnek, tudakozta, mi akaratjok, amazok publice megmondották, hogy ők immár fegyvert sem fognak, bástyára sem mennek. Quo ad 4. tudom, hogy parancsolta a porkolábnak, hogy keressen munkást pénzen, a kik találkoztanak, meg is fizetett mindazon éjszakáig. Quo ad 5. tudom, a német vitézeknek parolájokra bort adatott, a biva-

lyokat és más marhájokat is eledelekre kiadatta, míg tartott benne, tudom azt is, a német vitézek pénzzel maradtak adósok a borért. Quo ad 6. tudom, hogy főkapitány uram várnak megszállásától fogva egész végig, mindaddig, míg török kézbe nem kellett esni a végháznak, józan fővel viselé magát, éjjel-nappal szorgalmatos vigyázásban és gondviselésben volt; tudom azt is, nem adott magától semmi választ, hanem tisztviselők jelenlétében, azt sem vettem eszemben, hogy valami hajlandósága lett volna a végháznak megadásában. Quo ad 7. vallom azt, hogy a várnak föladásában sem első, sem utolsó indító és javalló nem volt, hanem inkább ellentartó. Quo ad 8. ebben a punctumban azt tudom, hogy megértette a magyaroknak és németeknek szándékjokat, hogy megkellessék a töröknek adni a végházat, maga hívatta főkapitány uram mind a várnépet, meg akarta érteni szándékjokat, azonban experiálván akarattjokat, mivel hogy látták, veszedelem követi őket, ők megadják, mely dologról főkapitány uram mindenképen fenytette őket, lássák, mit cselekesznek, de életekkel játsznak, de ők seregül avval semmit nem gondolnak, hogy aztán eszébe vette kapitány uram a dolgot, látván, sem intésének, sem parancsolatjának nem engedtenek, úgy kívánt levelet tőlök maga mentségére, hogy ő nagysága oka ne legyen, ha a végház török kezébe esik. Quo ad 9. Tudom azt, hogy midőn intette volna hívségekről a főkapitány, azt felelték, hogy ők tovább nem oltalmazhatják, feleségöket, gyermeköket nem akarják ott veszteni, pogány kézbe ejteni. Quo ad 10. hallottam, hogy animalta a német és magyar vitézeket a róka bástyának és a több köfalaknak megoltalmazására, de egy sem találkozott, a ki arra állott volna kapitány uram mellé az egy porkolábon, Illyei István és magamon kívül. Quo ad 11. hallottam azt is, hogy a vitézlő rend azt mondta, hogy nem harczol, hanem a fegyverét kihányja a bástyán. Quo ad 12. hallottam, hogy mondták, hogy ők a várat meg nem tarthatják, hanem inkább házokhoz mennek, ott vágatják le magokat, hogysem szemök láttára fertőztesse feleségöket a pogány, gyermekeiket a török kézbe ejtsék. Quo ad 13. tudom azt is, assecurálták a németek és magyarok a főkapitányt, hogy nem ő nagysága adja meg a várat, hanem mi mindnyájan seregestül, magam pecsétje is ott lévén kénytelenségből és a porkolábé, Illyei Istváné is. Midőn a levelet odaadták a

főkapitánynak, mind a németek, mind a magyarok ott voltak, a pap, Istvánfi Bálint uram írván a levelet, ő adta a többivel együtt, mondván, hogy megadja a várat, mert a vár nemcsak a császáré, hanem az ő uráé is, váczy püspöké, ő ott magát nem veszti, hanem megadja a várat a pogánynak. Quo ad 14. hallottam, hogy intette mind a magyart, mind a németet, várják el a jövő ostromot, ha Isten nekünk adja a szerencsét, a németeknek száz forintot, a magyaroknak egy-egy hópénzt megadat, de mindezzel semmit sem efficiálhatott, mondván, azt két óra alatt is megünné, ugyan veszedelmek lenne. Quo ad 15. valamint szintén van a punctum, a szerint hallottam ezen szokat főkapitány szájából: én protestálok az élő Istenre, az ő választott angyalai előtt, e világ és ti előttetek is, hogy én az én kegyelmes uram ő felsége várát sem meg nem adtam, sem meg nem adom a töröknek, sőt kész volnék életem fogytaig oltalmaznom, de ha elállotok mellőlem, magam elégtelen vagyok azon helynek oltalmára. †

2. Testis. Laurentius Bátorfalvy, nobilis S. C. R. Majestatis praesidii Neogradiensis castellanus, annorum circiter 54, juratus et examinatus. Quo ad 1. nem hallottam semmi hajlandóságát a várnak föladására a főkapitánynak, sőt bátorított mindeneket. Quo ad 2. nem hallottam olyan szót, főkapitány uram hogy föladja a várat. Quo ad 3. tudom, azt mondani hallottam is más köznéptől, hogy német kapitány és lajtenant és magyar strázsamester azt beszéllették volna magok közt, a várat meg kell adni; mivel hogy hitem tartottam, főkapitány úrnak megmondottam, fölhívatván őket, előttem főkapitány uram megfeddette, azok tagadták. Quo ad 4. megvallom, hogy erősen intett főkapitány uram, mondván, csak találj munkást, ne kíméld a pénzt. Quo ad 5. Az én hallomásom szerint tudom mind bört s mind ételre valót adott a tisztviselőknak a főkapitány. Quo ad 6. semmit sem vettem észre, hogy hajlandó lett volna a várnak megadására, hanem szorgalmasan éjjel-nappal intett a hűségre, annyira vigyázott, hogy sokszor is kértem, vigyázzon magára, mert ha ő nagysága elvesz, a vár is elvesz. Quo ad 7. ut praecedens testis. Quo ad 8. tudom azt, hogy a pater Istvánfi Bálint volt követségben a főkapitányhoz a Verebi István, Szalai György, Pati Pál, Korpaczi Geczivel együtt, arra a végre, hogy a várat föladják, kérdé a főkapitány, ki akarátja? a vicarius Istvánfi

Bálint azt mondta: a seregé, úgy beszélgetett a több tisztviselőkkel felőle, akkor mind szitokkal, mind szép szavaival kérte, ne cselekedjek azt. Quo ad 9. vallom a deutrum szerint, hogy seregestől mentek a főkapitány házához egy szóval megmondván ezt, hogy ők egyáltalában nem harcolnak, mert elégtelenek arra, egy egész holnap i éjjeli-nappali fáradságok után el is kevesedtek, sebesedtek. Ezen szavakért szidalmazván, pirongatván a főkapitány őket ilyen formán: árulók vagytok, az én ifjúságomtól fogvást keresett becsületedet ezen pártütésekkel most rontjátok el, ő felségének, kegyelmes urunknak úgy esküdtetek meg? ez a ti hűségetek, hitetek, nem félték-e Isten és a király büntetésétől? Felelték ezen intésre mindnyájan seregestől, hogy ők senkiért ott nem vesztik magokat, azt is mondván: a császár megesküdt nekünk, hogy megfizet minden esztendőben, de egynehány esztendő alatt nem fizetett, elfogytunk és így tovább nem maradhatunk. Quo ad 10. fatetur ut præcedens testis, főkapitány mellé állván Farkas Pál uram is. Quo ad 11. tudom, hogy szólította a népet a főkapitány, ne kiáltsanak, mert meghallják a törökök; ők azt mondták, hadd hallják, annál inkább kiáltottak. Quo ad 12. nihil aliud scit. Quo ad 13. a magyar sereg levelét a pap Istvánfi Bálint adta főkapitány kezébe; a német sereg a mely levelet adott magáról, a fő német tisztviselők adták főkapitány uram kezébe, kik legyenek azok, nevek szerint nem tudom. Quo ad 14. hallottam, hogy a németeknek száz forintot, a magyaroknak egy-egy hópénzt ígért, csak várják meg még a jövő ostromot, de arra semmit sem feleltek, meg sem várták, nem is akarták. Quo ad 15. valamint a deutrum van, azon szóval protestált a főkapitány: én protestálok az élő Istenre, világ és ti elöttek is, hogy én a várat sem meg nem adtam, sem meg nem adom életem fogytáig, de ha elállottatok mellőlem, magam elégtelen vagyok defensiójára. Quo ad 16. tudom, hogy szemembe mondták magamnak: vessük ki kötözve a bástyán, avagy vegyük fejét, avagy lövöldözzük meg, mert ném ért velünk egyet.

3 Testis. Stephanus Molnár, molitor, generosi domini Pauli Farkas servitor, annorum circiter 23, juratus examinatus etc. Quo ad 1. tudom, nem főkapitány akaratjából adatott föl a vár a pogányoknak. Quo ad 2. nem hallottam, hogy a főkapitány akaratjából tanácskozott volna a várnak földadásában a várban levő nép.

Quo ad 3. haragosan parancsolta a főkapitány porkolabnak, keresen munkást pénzen, fizessen meg nekik. Quo ad 4 et 5. tudom, hogy németek számára egy néhány bivalyt adott ételekre. Quo ad 6. midőn a basának választ adott, az egész nép akaratjából volt, azután bástyára sem akart menni a vitézljő rend. Quo ad 7. az egész sereg volt annak indítója, hogy a várat földadják. Quo ad 8 et 9. tudom azt, midőn intette volna a sereget, ne pártoljanak el, tartásák meg a hűséget, az ostromhoz való készületet előzzék meg; mondották, nekik egy lelkök vagyon, ők tovább nem oltalmazták, kurva az anyja, a ki csak bástyára megyen is, menjünk el, feküdjünk le. Quo ad 10 et 11. hallottam a vitézljő rendtől, hogy nem harczol többé, hanem a maga fegyverét is a bástyán hányja ki, ha intették, hogy ne kiáltsanak a föld-bástyán éjszaka, annál inkább kiáltottak, hogy meghallja a török. Quo ad 13. nihil scit. Quo ad 14. hallottam, midőn mondotta volna a főkapitány ezen szókat: vitézek, várjuk meg még az egy ostromot, ha Isten szerencsét adat, életemet megtartja, oly fizetést rendelék, hogy jobb sem kell. Quo ad 15. hallottam, hogy a főkapitány protestált, hogy nem ő nagysága, hanem a sereg adja meg a várat. Quo ad ultimum. Hallottam, hogy a seregben mondották: vessük a várból kötözve, és azon éjszaka úgy adták föl a várat.

4. Testis Christophorus Lenard, arcis Nógrad pattantyus, Saxoniából való, annorum circiter 63 juratus etc. Tudom azt, hogy midőn földadták a várat, a tisztviselők a végre mentek a főkapitányhoz seregestül, hogy feladják a várat, tovább nem is tarthattuk volna, mert csak ezek a lövészerszámok voltak a várban: hat fontos golyóbissal járó ágyú csak egy, annak is a kerekét ellőtték, a földre kellett azután ásni; hat taraczk, melyek három-három fontos golyóbissal jártak; két fontos golyóbissal járó három taraczk; másfél fontos golyóbissal járó három, fél fontos kettő; az új bástyán egy három fontos golyóbissal járó taraczk szakadozott el, több nem volt ezeknél. A pattantyúsok czajberttel együtt tizenketten voltak, közülök hármat lőttek meg, negyedik betegségekben halt meg.

5. Testis. Elisabetha Nagy, generosi domini Laurentii Bátorfalvi consors, annorum circiter 45 jurata et examinata. Quo ad 1, 2. et 3. punctum megvallom, hogy sem hajlandóságot, sem oly szót

nem hallottam főkapitány uramtól, hogy föl akarná adni a várat. Quo ad 5. tudom azt, hogy a főkapitány úr ételre való húst adatotta német tisztviselőknek, bort is parolájokra. Quo ad 7. 8. et 9. hallottam azt vicariustól, Istvánffi Bálinttól, hogy kérte a porkolábot ilyen szókkal: az istenért, adjátok meg a várat, ennyi sok lelket ne veszessetek itten a főkapitánynyal együtt; a strázsamester is, Verebéli Pál, ilyen módon kérte a porkolábot. Quoad 10. Hallottam, hogy biztatta a sereget, mondván, ha elrontja is a felső várat, csak az alsó maradjon is meg, nem adom meg a pogánynak. Quo ad 11. 12. 13. nihil scit. Quo ad 14. 15. nihil scit. Quo ad 16. hallottam két ízben Kaman Györgytől, Verebi Istvántól ezen szókat, ha a főkapitány, a porkoláb és a több tisztviselők meg nem adják a várat, megkötözik őket s kivetik a várfokon.

6. Testis Anna Petenyi, egregii condam Gregorii Kassai relicta vidua, annorum circiter 24. jurata et examinata fassa est Quo ad 1. 2 et 3. nihil scit. Quo ad 4. tudom, hogy pénzen adatott bort a németeknek főkapitány uram, kiért most is adósok a német tisztviselők. Quo ad 6. 7. 8. 9. nihil scit. Quo ad alia, hallottam azt a szót a seregtől, hogy a főkapitány nem akarja a várat megadni, mondván ő nagysága felől, hiszem ő nagysága csak egy ember a várban, mit gondolunk mi vele, ha az egész sereg akarátja ez, hogy megadjuk.

7. Testis Michael Ebeczky, nobilis, annorum circ. 50. juratus et examinatus fassus est quoad ultimum, hallottam közembertől itt Zólyomban, hogy ha tovább keménykedett volna a főkapitány a várfokon is kivetették volna, ha meg nem adta volna a várat, tudom azt is, hogy Hont vármegyében sollicitalt segítséget a vármegyén, mások által.

III.

1. Vallja meg a tanu mennyi és mi nemű törések voltak a nógrádi alsó és felső várnak falain, melyeket golyóbisokkal törtek, kiváltképpen a rókabástya és a kerekbástya közt levő kőfalon és az iránt viszont a belső vár falán s falain és egészen a belső váron ?

2. Vallja meg, ha tarthatták volna e tovább a várat, vagy sem s ha nem tarthatták, mi okból nem tarthatták, ha attól e, hogy a törösek nagyok voltak, vagy azért, hogy a kerek bástyát is megadván az alját megrakták volt porral s már virradóban úgy mint negyedik napjára vasárnapra szent András havának azt is felvetették volna és annak a követől is felvén, kire nézve kényszerítették a vár feladására ?

3. Vallja meg azt is, milyennek itélé lenni azt a rést, mely esett a róka bástyán a pornak felvetése miatt ?

4. Vallja meg, ki volt indítója annak, hogy a várat feladják, ha a főkapitány indította e az alatta valókat arra, hogy a várat, Nógrád várát a töröknek megadják, vagy az alatta levő magyar és német vitézlo rend kényszerítette a főkapitányt a vár megadására, elállván a főkapitány mellől és megmondván, hogy készebbek fegyvereiket kihányni a várból, hogy sem ők tovább oltalmazák a várat, mert elégtelenek, el is kevesedvén s el is fogyván az egy hónapi éjjeli-nappali fáradságos vigyázás s harczolás miatt ?

5. Vallja meg azt is, kik pecsételték azt a levelet, melyet a főkapitánynak adtak volt; a magyar és német sereg nevében az volt írva: adjuk tudtára mindeneknek, a kiknek illik és recognoscalkjuk e levelünknek rendiben, hogy nógrádi főkapitány uram a várat kész volna tovább is feje fenn álltaig s élete fogytaig oltalmazni s a töröknek fel nem adni, de mi látván kevés és erőtlen voltunkat magyar és német sereg adjuk meg a várat a török nemzetnek, nem a főkapitány, melynek bizonyosságára adjuk e levelünket stb. azt a levelet a magyarok közül kik subscribálták, a németek közül is kik subscribálták, pecsételték s kik is adták a főkapitány kezébe ezen leveleket ?

6. Tudja e, hallotta e, hogy azt végezték volt a főkapitány felől, hogy ha tovább is ellenkezett volna a sereggel a vár feladása felől a porkolábbal és ezen fatenssel megkötozvé a várból kivítették volna ?

7. Vallja meg, a főkapitány mind az ostrom előtt, mind az ostromon, mind az ostrom után mint viselte magát, a várban jó példaadó volt e, vagy inkább félelmet szerzett magaviseletével, szavai-
val s cselekedeteivel ?

8. Vallja meg ha a vizet magyarnak, németnek valamint jutott egyaránt osztotta e?

9. Vallja meg azt is, hány sánczból lőtték Nógrád várát és azt is, ha látta azt az ásást, a mint megásták volt a kerek bástya alját és a közfalnak is alját s mennyi ölnyi hosszú lehetett az az ásás a bástya s a közfal alatt és ha látta e, hogy a port kihordották azon bástya s közfal alól és mikor kimentek a várból mennyi ezer számú töröknek ítélte lenni azt a török nemzetet, a kit ott látott Nógrád alatt?

1. Testis Stephanus Illyei nobilis, praesidii Neogradiensis pedestris ordinis ductor, annorum circiter 35. sub juramentum fassus est, quo ad 1. tudom, hogy annyira eltörte a kőfalt, hogy tizenöt lépésnyire volt csak a szélesség is elrontva a magassága egész földig, mely töresen ki is mentem karddal, megint vissza is jöttem, a róka bástyát pedig úgy felvetette puskaporral még a fundamentumát is felhordta, annak is a szélessége tíz ölnyire volt elhányva. Quo ad 2. azon ijedett meg a nép leginkább. hogy a kerek bástyát is két óra alatt felvetette volna, azon kívül is két kapú volt már, a kin ki s be járhatott. Quo ad 4. a szerint vallja per omnia, a mint a punctum s vonal, addito: nem kapitány uram vétke, hogy feladták, mivel három ízben mentek csak egy éjszaka is a főkapitányra várnak feladása végett, ha meg nem adta volna is a sereg akaratjából, két óra alatt felvetették volna porral. Quo ad 5. tudom, hogy a magyar sereg adott levelet magáról, kit subscribalt is pecsét alatt, a német sereg is szintén olyat adott magáról, a mint a deutrumban van specificálva. A magyar levelet vicekapitány uram adta a főkapitánynak sereg akaratjából, a német levelet a német lajtnant adta a főkapitány kezéhez, ez is németek akaratjából. Quo ad 6. hallottam, hogy mondták, hogy magamat a kapitány-nyal, porkolákkal együtt kivetnek a várból, ha ellenzeni fogjuk a várnak feladását. Quo ad 7. fatetur secundum punctum. Quo ad 8. tudom a vizet egy azont osztotta mind a németnek, mind a magyarnak. Quo ad 9. A várát öt sánczból lőtték, a puskaport láttam, hogy a kerek bástya alá csinálták, két óra alatt fel is vetették volna: a török, a ki vivta 35 ezer török volt.

2. Testis, Joannes Tolmács, ignobilis, praesidii Neogradiensis miles equestris ordinis, annorum circiter 28 sub juramentum fassus

est quo ad 1. oly törés volt a kőfalon, két szekér szélében beme-
hetett volna, lóval is fel s alá járhattak, a róka bástyát egész
földig felvetette porral. Quo ad 2. fatetur ut præcedens. Quo ad 4.
nihil scit. Quo ad 5. tudom azt, hogy a sereg akaratjából adatott
fel a vár, a levél felől semmit se tudok, mert sebesen feküdtem
ágyamban. Quo ad 6. nihil scit. Quo ad 7. tudom azt mind éjjel-
nappal serénykedett a vár megtartásán. Quo ad 8. a vizet magyar-
nak s németnek egyazon osztották. Quo ad 9. fatetur per omnia, ut
præcedens testis.

3. Testis Joannes Pattantus arcis Sztrecsén et regni Hun-
gariæ palatini pixidarius, annorum circiter 57, juratus ex exami-
nitus fassus est tali modo. Quo ad 1. vallom azt, hogy mind az
úrházát, mind a czejgházát által meg által lövöldözte, a szentegy-
házat is lelövette a török. Quo ad 2. vallom azt, ha több nép lett
volna a várban, tarthatták volna még tovább is a várat, de mivel
segítség nem volt, kénytelenek voltunk vele, hogy feladjuk. Quo ad 3.
vallom azt, hogy a rókabástyának felénél többet vetett fel puska-
porral a pogány, ostrommal is azon jött volna, ha Nadányi ott nem
lett volna. Quo ad 4. tudom azt, hogy a sereg akaratjából ment egy
pap a főkapitányhoz arra a végre, hogy feladja a várat, mivel a
vitézlő rend a bástyára sem akart már menni oltalomnak okáért,
úgy kért levelet főkapitány uram a néptől, adtak is mind magyarok,
mind németek olyan formán levelet, hogy nem csak a főkapitány,
hanem a sereg kapitánynyal együtt adta fel a várat. A német leve-
let pecsételték német kapitány, egy fendrig, egy lajtnant és a több
kapralok, ezek is a főkapitánytól levelet kértek, hogy ő is adjon
nekik oly levelet, hogy nem csak ők adták fel a várat, hanem az
egész várbeli nép. Quo ad 6. tudom azt, hogy a porkolábot fenye-
gették, hogy nem akart reá állani a várnak feladására. Quo ad 7.
nihil scit. Quo ad 8. tudom azt, hogy néha vizünk volt elegendő,
neha nem volt s maga is merte a vizet egyaránt bástyákra, strására
s házhoz is. Quo ad 9. tudom azt hét helyről lőtték a várat 48, 34,
24 fontos golyóbisokkal; midőn már a várat feladták szememmel
láttam, hogy a kerek bástya alól hordták ki a puskaport; ha azt a
bástyát felvetették volna nem tudom mint maradhattunk volna
meg a várban.

4. Testis Martinus Bajsz, ignobilis, suæ excellentiæ palitini

musquetarius, annorum circiter 40, sub juramento, quo est obstructus. Quo ad 1. et 2. vallom azt, hogy a várat tovább nem tarthaták volna már. Quo ad 3. 4. tudom azt, hogy a sereg akaratjából adták fel a várat. Quo ad 8. tudom azt, hogy a vizet mind magyar-nak, mind németnek egyaránt osztották, kevesen voltunk oda bent, mert némely bástyán hol csak hat s hol csak hét ember volt, az ostromkor egy bástyán tudom, hogy csak hat német volt.

5. Testis Hans Fischer, excellentissimi principis regni Hungariæ palatini musquetarius, annorum circiter 30 sub juramento fassus est. Quo ad omnia ut præcedens, addendo hoc, megvallom, hogy a német oltalmazta a várat, meddig lehetett, mivel a magyar kevesebb volt a németnél, a német is minden nap fogyott, hol ötöt, hol hatot öltek meg egy nap.

(Eredetije az Orsz. Levéltárban, Lymbus XVII. sz.)

Dr. ILLÉSSY JÁNOS.